

УДК 81.255.4

ОСОБЛИВОСТІ ВІДТВОРЕННЯ МЕТАФОР ФІНАНСОВОЇ НЕСПРОМОЖНОСТІ В УКРАЇНСЬКИХ ПЕРЕКЛАДАХ

Іванченко М.Ю., к. філол. н., доцент,
доцент кафедри технічного перекладу

Львівський державний університет безпеки життєдіяльності

Стаття присвячена аналізу метафоризації фінансової неспроможності в україномовних перекладах. Розглядаються можливі способи відтворення метафор у тексті перекладу.

Ключові слова: метафора, способи перекладу, мовна картина світу, фінансова неспроможність, україномовний переклад.

Статья посвящена анализу метафоризации финансовой несостоятельности в украинских переводах. Рассматриваются возможные способы отображения метафор в тексте перевода.

Ключевые слова: метафора, способы перевода, языковая картина мира, финансовая несостоятельность, украинский перевод.

Ivanchenko M.Yu. PECULIARITIES OF FINANCIAL INSOLVENCY METAPHORS REPRODUCTION IN UKRAINIAN TRANSLATION

The article deals with the analysis of financial insolvency metaphors in Ukrainian translation. The main ways and devices of metaphors' translation in the texts are examined.

Key words: metaphor, ways of translation, language world picture, financial insolvency, Ukrainian translation.

Постановка проблеми. Переклад будь-яких мовних засобів виразності являє собою процес міжкультурної комунікації, діалог культур. Успішність відтворення згаданих засобів залежить від точності сприйняття та вміння віднаходити адекватні відповідники, прийнятні в цільовій аудиторії. Труднощі, які виникають у зв'язку з перекладом метафор, зумовлені тим, що останні є одиницями культури певної мови. Причиною виникнення подібних проблем є такі фактори: відсутність адекватного еквівалента в мові перекладу, різниця норм і систем цінностей культур, контраст у реаліях мов. Однак для забезпечення успішного діалогу й максимального розуміння культури іншої країни вагоме значення має переклад метафор.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Метафоризація є способом семантичного перетворення, засобом утворення нових необхідних у мові абстрактних назв за допомогою переносу слова [12, с. 25]. Завдяки процесу метафоризації людина, пізнаючи реальність, пристосовує мову до адекватного способу відображення цієї реальності [10; 7].

У спостереженнях О. Опаріної наголошується на цінності метафори на початкових етапах дослідження об'єкта чи явища, коли виникає особлива необхідність як у припущеннях про певні властивості досліджуваного об'єкта, які задаються метафорами, так

і в самій мові, за допомогою якої такий об'єкт може бути описаний [12, с. 65].

З погляду когнітивної лінгвістики в метафорі міститься один із фундаментальних механізмів людської свідомості – порівняння. Метафори «дозволяють виявляти аналогії між різними предметами та явищами, даючи можливість застосувати знання й досвід, набуті в одній галузі, для вирішення проблем в іншій галузі» [3, с. 47], і тому вони є одним із фундаментальних прийомів пізнання та концептуалізації дійсності.

За твердженням В. Маслової, метафора утворюється не просто для того, щоб, відшукавши ім'я, донести наші думки до інших, вона потрібна для нас самих: без неї неможливо думати про деякі особливі, складні для розуміння предмети [9, с. 91]. Наша буденна поняттєва система, у рамках якої ми думаємо та діємо, метафорична за своєю суттю [8], тому метафора – знаряддя думки, пізнавальний процес, який об'єднує мозок, розум і культуру [14, с. 380]. Осягнення цього процесу дає нам можливість досягти найвіддаленіших куточків концептуальної системи людини.

Метафоричне вираження мови не тільки відображає й експлікує метафоричне сприйняття дійсності, але й багато в чому формує його, тому вивчення метафоричних переносів дозволяє проникнути в структури людського мислення й зрозуміти, яким чином ми уяв-

ляємо та сприймаємо навколишній світ і своє місце в ньому. Таким чином, метафору можна розглядати як інструмент дослідження картини світу [2; 8].

Постановка завдання. Метою наукової розвідки є визначення шляхів відтворення українською мовою англійських метафор фінансової неспроможності.

Об'єктом дослідження статті є метафори фінансової неспроможності як засіб передачі екстралінгвістичної інформації через призму світобачення окремої мовної спільноти. Предметом дослідження є способи перекладу досліджуваних метафор в українських контекстах. Актуальність статті визначається важливістю аналізу проблем відтворення метафори для перекладознавства, а також установлення адекватності перекладу останніх.

Виклад основного матеріалу дослідження. Процес перекладу полягає в безперервному пошуку балансу між мовою джерела та мовою перекладу [6, с. 23–24], оскільки головним завданням перекладача є максимально точно відтворення картини світу [11 с. 14]. Зрозуміти особливості світосприйняття та світовідчуття носіїв мови й таким чином реконструювати мовну картину світу останніх дозволяє саме аналіз метафор, що є запорукою здійснення адекватного перекладу [13, с. 217].

П. Ньюмарк виділяє дві основні функції метафори: конотативну й естетичну. Під конотативною функцією розуміється здатність метафори описувати певні предмети, поняття, давати характеристику будь-якому об'єкту. Естетична функція визначається здатністю метафори справляти естетичну дію на реципієнта, викликати інтерес і залучати до подальшого сприйняття повідомлення [16]. Тому втрата метафори в перекладі може призвести до того, що смисл буде переданий не повною мірою, отже, перекладач повинен знайти будь-який спосіб перекладу для збереження смислу [4, с. 115].

У теорії перекладу існує «закон збереження метафори», відповідно до якого під час перекладу за можливості повинен зберігатися метафоричний образ. Недотримання цього закону призводить до того, що смисл фрази змінюється, а її естетичний і прагматичний ефект знижується [1, с. 233].

Ступінь достовірності перекладу залежить не тільки від того, як здійснюється переклад, але й від того, наскільки близькі одна до одної культурно-мовні традиції вихідної мови. Метафоричну семантику складають

кілька взаємопов'язаних елементів: початкове значення слова, образ, який створюється в результаті співставлення, і новий понятійний зміст, нова номінація, яка виникає в результаті осмислення метафори [13, с. 30]. Компетентність перекладача засвідчує розуміння метафори, тобто осмислення асоціативного змісту лексичної чи фразеологічної одиниці, ідентифікація відтворення метафоричного висловлювання засобами цільової мови з уникненням хибних асоціацій і помилкових зав'язків значення. Основні труднощі для перекладача складає адекватна передача семантики метафори. Робота перекладача полягає в співставленні лексичного значення слів мови оригіналу та мови перекладу. Досить часто мовні образи метафоричних словосполучень мови оригіналу вдається передати метафоричними образами, що є рівними за номінативною функцією та мають еквівалентну семантичну основу. Проте для подолання труднощів передачі метафори рідною мовою особа, яка здійснює переклад, може також удаватися до вербальної заміни елементів метафори, заміни або зміни образу, вилучення переносного значення та перекладу повним еквівалентом [11, с. 56].

Нині прийоми перекладу метафорики з погляду наявності чи відсутності вимушених структурних або семантичних перетворень у перекладі виділяють лінгвісти М. Куніловська та Н. Короводіна [7]: повний переклад, що передбачає збереження в тексті перекладу семантики та структури метафори, а лексичне значення словосполучень викликає однакові асоціації в представників обох мов; заміна на рівні лексичного оформлення; заміна на рівні морфологічного оформлення; заміна на рівні синтаксичного оформлення; додавання або уникання лексичних одиниць, які оформлюють образ.

У дослідженні ми розглянули метафори, що актуалізують фінансову неспроможність, котрі, на нашу думку, є найбільш цікавими й ілюстративними з погляду лінгвістичного аналізу. У більшості випадків метафори та їхній переклад значно відрізняються як за структурою висловлювання, так і за актуалізованим образом. Це зумовлене тим, що мовна картина світу кожної окремої особистості як представника певної групи зокрема та нації в цілому являє собою продукт сприйняття оточуючої дійсності крізь призму певної системи норм і цінностей [2, с. 101].

Пізнаючи навколишню дійсність, людина як суб'єкт мовленнєвої діяльності постійно

«проекує» її в мову через порівняння й ототожнення абстрактного з конкретним. У цьому, власне, і полягає механізм метафори, що за своєю суттю споріднений із механізмом аналогії. Учені дійшли висновку, що метафоризація є природною здатністю людини, метафора – формою мислення, а метафорична модель – знаряддям пізнання та пояснення дійсності.

Однак серед аналізованих нами метафор ми знаходимо випадки, коли прямий переклад можливий завдяки збігові образних конотацій, які надають носії обох мов певній лексиці. У такому разі ми спостерігаємо прийом так званого калькування метафор. Причиною виникнення цього феномена є однакове структурування знань у різних мовах, насамперед тих фрагментів, які є спільними в концептуальних картинах світу [15, с. 165].

Так, наприклад, метафора «опинитись у скрутному фінансовому положенні»:

"I'm sure now he has his back to the wall because he has lost his job" [3]. «Я впевнений, що зараз він припертий до стіни через те, що втратив роботу».

Такий приклад свідчить про те, що в носіїв обох мов, англійської й української, фінансові проблеми асоціюються з безвихіддю, незахищеністю, обмеженістю переміщення в просторі.

Ще одна ілюстрація спільності мовних засобів, соматизмів, що використовуються для актуалізації відсутності матеріальних засобів до існування:

"Go to the bank and ask for the loan again. This time try not to come away empty-handed" [2, с. 14]. «Йди до банку та попроси знову позику. Цього разу спробуй не повернутись із порожніми руками».

Подібну негативну конотацію, спільну для обох мов, спостерігаємо в такому прикладі: *"This coat has seen better days. I need a new one"* [6]. «Це пальто бачило кращі часи. Мені потрібне нове».

Ще один приклад, в якому при перекладі зберігається семантика та структура метафори, а лексичне значення слів викликає однакові асоціації в представників обох мов, це метафори, котрі ілюструють економію як наслідок фінансових проблем, коли раціональне використання коштів за аналогією порівнюється зі стрункою фігурою:

"Things are beginning to cost more and more. It looks as though we'll all have to tighten our belts" [7, с. 193]. «Товари починають кошту-

вати все дорожче. Виглядає так, що ми всі будемо змушені затягнути пояси».

Однак у більшості випадків при перекладі метафор перекладач змушений звертатися до різного ступеня варіювання та зміни вихідного тексту. Приклад *"Big four soccer clubs continue to run into debts"* [10, с. 172]. «Чотири великі футбольні клуби продовжують влазити в борги» ілюструє метод лексичної заміни. У зв'язку з різницею сприйняття навколишньої дійсності в носіїв англійської й української мови борги як наслідок неплатоспроможності актуалізуються по-різному, однак суміжними категоріями – переміщенням у просторі на значні відстані. Цим ілюструється глобальність проблеми.

За таким же принципом перекладається наступна метафора: *"Buying a car without test driving it is like buying a pig in a poke"* [1]. «Купувати машину без тест драйву – це те саме, що купувати kota в мішку».

Заміна зумовлена тією обставиною, що лексична семантика відображає «свідомість» етносу, в якій закріплена пам'ять та історія народу, його досвід пізнавальної діяльності, світогляд і психологія.

"The company went broke cause no one did buy its production" [7, с. 350]. «Компанія прогоріла, збанкрутувала тому, що ніхто не купував її продукцію».

Згаданий вище перекладацький прийом тут використовується в з огляду на неможливість буквального перекладу конструкції *went broke* як незрозумілої для україномовного реципієнта, тому в контексті вводиться синонім – «прогоріла».

Наведемо ще приклади, котрі ілюструють вибір лексичного матеріалу, зумовлений різницею «образних аналогово-асоціативних уявлень про світ, що існують у національній свідомості етносу й есплікуються в мові» [6, с. 125].

"We would like a bigger house, but we must cut our coat according to our cloth" [8, с. 27]. «Ми хотіли б більший будинок, однак мусимо по своєму ліжку простягати ніжку».

"I can't buy that car – it costs an arm and a leg" [1]. «Я не можу купити цю машину – вона коштує як космічний корабель».

Інколи перекладач звертається до використання прийому так званої деметафоризації. Суть прийому полягає у відмові від передачі образного значення метафоричного вираження й перекладі тільки його буквального значення. Такий прийом перекладач вико-

ристовує в разі неможливості підібрати адекватний еквівалент:

"No wonder Jack's in Queer Street. He spends more than he earns" [6]. «Не дивно, що Джек переживає великі фінансові труднощі. Він витрачає більше, ніж заробляє».

Queer street перекладається шляхом опису, оскільки цей позамовний феномен є специфічним для англомовної спільноти. *Свого часу на вулиці Карей знаходилися лондонські суди для банкрутів.* Так само в українській мові неможливо віднайти адекватний еквівалент нижченаведеної метафори, оскільки остання містить притаманний виключно англійській мові зворот *leave someone flat*:

"Paying all my bills left me flat" [9, с. 554]. «Коли я оплатив усі рахунки, у мене не залишилося ані цента».

За тим самим принципом перекладені наступні метафори:

"They didn't pinch pennies on the new opera-house" [1]. «На будівництво оперного театру не шкодували грошей».

"Big grey limousine. – Expensive? – Looked as if it had cost the earth" [3]. «Це був великий сірий лімузин. – Дорогий? – Судячи з вигляду, надзвичайно».

"Don't buy any more of that low-quality material. That's just pouring money down the drain" [10, с. 151]. «Не купуй більше той матеріал низької якості. Це просто марна трата грошей».

"Jane was sent to jail for cooking the books of her mother's shop" [1, с. 25]. «Джейн відправили до в'язниці за фальсифікацію бухгалтерських книг із магазину її мами».

Підбір перекладацького еквівалента застосовується, коли актуалізовану в оригінальній формі ідею неможливо передати тим же образом. У таких випадках підбирається інший, більш або менш еквівалентний варіант у мові перекладу.

Наприклад: *"In Italy, the peaches are dirt cheap"* [2, с. 31]. «В Італії персики дешеві, як дірки від бублика».

"Usually at the end of the month, I'm short of money" [5, с. 102]. «Зазвичай у кінці місяця в мене в кишені гуде».

"I've been living on a shoestring since my father stopped sending me money" [6]. «Відтоді, як батько перестав надсилати мені гроші, мені довелося рахувати кожну копійку».

"Browns had a thin time of it when the children were small and Mr. Brown was poorly paid" [5, с. 71]. «Брауни годували злидні, коли діти були малі, а містеру Брауну мало платили».

Висновки з проведеного дослідження.

Аналіз перекладацьких трансформацій чітко показує різницю в сприйнятті екстралінгвістичних явищ носіями різних мов. Так, в англійській мові раціональне використання грошей із сімейного бюджету асоціюється з елементами одягу, тоді як в українській – із меблями. Завищені ціни в мовній свідомості англійців за аналогією порівнюються з кінцівками, а в українців – із вартістю недосяжно дорогого предмета. Історичними джерелами утворення метафор, які ілюструють бідність, в англійській мові є фізичні характеристики об'єкта, в українській – фольклор, міфологія. По-різному актуалізується також невдала покупка. У семантиці лексичних одиниць, за допомогою яких виражається набуття боргів, присутня спільна сема «рухатись у просторі на великі відстані», однак образний складник відрізняється.

Проведений аналіз показав, що 80% метафор, які актуалізують фінансову неспроможність, підпали під перекладацькі трансформації. Прийом лексичної заміни застосований у 15% метафор, деметафори-зація має місце в 28% випадків, пошук еквівалента здійснений у 37% інвентаризованих прикладів.

Перспективою дослідження, на нашу думку, є співставлення способів відтворення метафор фінансової неспроможності з принципами перекладу метафор суміжних референційних сфер.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Гак В. Метафора: универсальное и специфическое / В. Гак // Метафора в языке и тексте. – М., 1988. – 174 с.
2. Дебердеева Е. Актуальные проблемы когнитивной лингвистики и концептологии (на примере сопоставительного изучения языков) / Е. Дебердеева, О. Шатун, Г. Поленова. – Таганрог: Изд. Центр Таганрог. гос. пед. ин-та, 2009. – 240 с.
3. Ивина Л. Лингвокогнитивные основы анализа отраслевых терминосистем (на примере англоязычной терминологии венчурного финансирования): [учебно-методическое пособие] / Л. Ивина. – М.: Академический проект, 2003. – 304 с.
4. Комиссаров В. Современное переводоведение. Курс лекций / В. Комиссаров. – М.: ЭТС, 1999. – 192 с.
5. Корунець І. Теорія і практика перекладу (аспектний переклад): [підручник] / І. Корунець. – Вінниця: Нова книга, 2001. – 448 с.
6. Кравцова Ю. Особенности индивидуальной метафорической картины мира / Ю. Кравцова // Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова. Серія № 9. Сучасні тенденції розвитку мов. – Випуск 6: зб. наук. праць. – К.: 2011. – 246 с.

7. Куниловская М. Авторская метафора как объект перевода / М. Куниловская, Н. Короводина // Научный журнал, № 4 (23). – Челябинск, 2010. – С. 73–82.
8. Лакофф Дж. Метафоры, которыми мы живем / Дж. Лакофф, М. Джонсон. – М. : Едиториал УРСС, 2004. – 210 с.
9. Маслова В. Лингвокультурология / В. Маслова. – М. : Академия, 2001. – 208 с.
10. Мишланова С. Метафора в научно-популярном медицинском дискурсе (семиотический, когнитивно-коммуникативный, прагматический аспекты) : [монография] / С. Мишланова, Т. Уткина. – Пермь, 2008. – 210 с.
11. Некряч Т. Через терни до зірок : труднощі перекладу художніх творів : [навч. посіб. для студ. переклад. ф-тів ВНЗ] / Т. Некряч, Ю. Чала. – Вінниця : Нова книга, 2008. – 195 с.
12. Опарина Е. Исследования метафоры в последней трети XX в. / Е. Опарина // Лингвистические исследования в конце XX в. : сб. обзоров. – М., 2000. – С. 65–77.
13. Романюга Н. Відтворення метафоричної образності при перекладі української прози англійською мовою (на матеріалі оповідання В. Винниченка «Голод») / Н. Романюга // Вісник Житомирськ. держ. ун-ту імені Івана Франка. – Житомир, 2008. – С. 217–220.
14. Телия В. Предисловие / В. Телия // Метафора в языке и тексте. – М., 1988. – С. 1–3.
15. Чередниченко О. Про мову і переклад / О. Чередниченко. – К. : Либідь, 2007. – 248 с.
16. Шикалов С. Способы перевода метафор в концепции Питера Ньюмарка [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.thinkaloud.ru/science/shik-newmark.pdf>.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ:

17. The American Heritage Dictionary of Phrasal Verbs. Published by Houghton Mifflin Harcourt Publishing Company [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://ahdictionary.com>.
18. Collins Cobuild Dictionary of Phrasal Verbs. – 2nd edition. – London: Harper Collins Publishers, 2006. – 512 p.
19. An English Dialect Dictionary. Ed. By Joseph Wright. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://books.google.com.ua>.
20. Idioms and Slang Dictionary [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://itunes.apple.com>.
21. Magnuson W. Canadian English Idioms. Sayings and Expressions. – Prairie House Books Calgary, Alberta, Canada, 1993. – 112 p.
22. McGraw-Hill Dictionary of American Idioms and Phrasal Verbs. © 2002 by The McGraw-Hill Companies, Inc [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://english4success.ru>.
23. The Oxford Dictionary of English Proverbs / [ed. by F.P. Wilson]. – Oxford University Press, 1992. – 860 p.
24. Oxford Dictionary of Current Idiomatic English. V1. Phrasal Verbs / [ed. by A. Cowie, R. Mackin]. – Oxford University Press, 1991. – 396p.
25. Oxford Dictionary of Current Idiomatic English. V2. English Idioms / [ed. by A. Cowie & R. Mackin]. – Oxford University Press 1991. – 690 p.
26. Thesaurus of Traditional English Metaphors. Second edition, P.Wilkinson, 2002, London, New York. – 2034 p.